

**Józef Matuszewski, Słowiański tydzień. Geneza, struktura i nomenklatura. Łódź 1978, Ossolineum, stran 135**

Přední polský historik práva zvolil si pro svou monografii téma z oblasti chronologie, jedné z nejzanedbávanějších historických disciplín v Polsku a také u nás. Vlastním předmětem jeho studia je slovanský týden, jeho historický vznik, struktura dnů v týdnu a jejich pojmenování. Aby bylo možné pochopit tuto chronologickou jednotku u Slovanů v historické souvislosti, pokládal za nutné pojednat v první části o týden židovském, řeckém a římském a teprve ve druhé části - nejobsáhlejší - řešil otázky spojené s genezí a strukturou týdne slovanského a se způsobem počítání a slovanskou nomenklaturou dnů v týdnu. Třetí část obsahuje doplňkové problémy (klasifikace dnů, jednoduitost slovanské nomenklatury, původ polské nomenklatury, datování římské a církevní v Polsku, lidová terminologie) a stručně se zabývá otázkou pojmenování týdne u Židů, Řeků, Římanů, v křesťanské terminologii, v jazycích románských, germánských, slovanských a v maďarštině. Řešit uvedené otázky v tak širokém záběru umožnila autoru jeho mimořádná erudice jazyková.

Hlavní výsledky jeho historicko-filologických výzkumů lze shrnout takto: Sedmidenní týden se dostal do světa Řeků a Římanů z Východu prostřednictvím Židů, kteří označovali dny v týdnu řadovými číslovkami; jejich týden končil svátečním dnem (sabbat). Řekové pojmenovali dny v týdnu podle 7 planet (tzv. planetární týden). Římané nahradili jména řeckých bohů římskými. První den v týdnu byl dnem svátečním (dies Saturni); po něm následovaly dies Solis, Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris. Rozšíření kultu boha Slunce (Sol Invictus) mělo za následek posun v pořadí dnů: Prvním a svátečním dnem v týdnu se stal dies Solis, posledním dnem dies Saturni. Pořadí ostatních dnů zůstalo nezměněno, ale posunulo se o jeden stupeň (dies Lunae se stal druhým, dies Martis třetím dnem atd.). Tento systém sankcionoval císař Konstantin r. 321.

Křesťanství se setkalo s oběma systémy, židovským i římským. Od Židů převzala církev způsob počítání dnů řadovými číslovkami a název sabbat - od Římanů sváteční den (dies Solis), který nazvala dnem Páně (dies dominica). Zůstal prvním dnem v týdnu a měl v liturgii výjimečné postavení. Byl označen jako "feria prima", po níž následovaly další dny označené jen jako "feria secunda, tertia" atd. - až po "sabbatum", což byla "feria septima". V lidové mluvě však zakořenily planetární názvy římské do té míry, že se nedaly vytlačit. Tak se stalo, že v románských jazycích (s výjimkou portugalštiny) se neujala číselná nomenklatura církevní; jen názvy dvou dnů - neděle a soboty - byly z ní

převzaty; ostatní dny podržely planetární terminologii římskou, např. v italštině: domenica, lunedì, martedì, mercoledì, giovedì, venerdì, sabato. Germáni, kteří převzali sedmidenní planetární týden ještě před christianizací, nahradili v něm římské bohy germánskými; ale strukturou se germánský týden neliší od románského: v obou je prvním dnem neděle (domenica-Sonntag) a posledním sobota (sabato-Sonnabend).

O Slovanech, kteří přijali křesťanství až v 8.-10. století, panuje od dob Miklosichových (1876) názor, že nepřevzali církevní hierarchii dnů v týdnu, počínající nedělí a končící sobotou, ale že prvním dnem v týdnu bylo u nich pondělí, druhým úterý atd. - až po nedělí jako den sedmý (poslední). Vyvrácení tohoto názoru, který se přes 100 let traduje v odborné literatuře, je věnováno jádro spisu (str. 66-121), ve kterém je hlavní přínos autorův k projednávané problematice. Napařený názor se opírá především o sémantický rozbor názvů "úterý" (wtorek) = 2. den, "čtvrtek" = 4. den, "pátek" = 5. den, takže v této řadě by musilo být pondělí dnem prvním a neděle dnem posledním. Ale tento primitivní závěr nelze podle J. Matuszewského udržet, spatřujeme-li v týdnu strukturální celek. Především třeba uvážit, že "neděle" tu následuje po "po-nedělku", takže nemůže zaujmout sedmé místo v týdnu; v takovém případě by pondělí patřilo již k příštímu týdnu. K tomu přistupují další úvahy. Ve slovanském názvosloví dnů zjišťuje spisovatel dva "bloky", které se prostupují: 1) pondělí, úterý, čtvrtek, pátek; 2) neděle a pondělí. Společným prvkem obou je pondělí. Je to první den první řady a zároveň druhý den ve druhé řadě. Následkem toho je úterý druhým dnem p o n e d ě l i , čtvrtek dnem čtvrtým a pátek pátým po neděli. Jsou to anaforické názvy, předpokládající neděli jako východisko. Totéž platí o středě. Tak dospěl autor k závěru, že i Slované pokládali neděli za první den v týdnu - stejně jako církev. Na rozdíl od církevního týdne, v němž se počítaly všechny dny v týdnu od neděle inclusive, počítali však Slované dny od neděle e x c l u s i v e . V církevním týdnu byla neděle označena jako feria prima, pondělí jako feria secunda atd., kdežto ve slovanském týdnu měla neděle "nultou" pozici a teprve pondělí bylo prvním, úterý druhým atd. dnem p o n e d ě l i . Jedině sobota - starozákonní den sváteční - připomínala příchod neděle, svátečního dne Nového zákona. Svou základní strukturou - počátkem a koncem - se tedy slovanský týden nelišil od církevního.

K zajímavým závěrům dospěl autor také ve III. části své práce. Pokud jde o genezi slovanské terminologie týdenní, soudí právem, že vznikla mezi Slovany obřadu římského a ne řeckého. Pokud jde o jazyk polský, přijal uznávanou tezi A. Brücknera, že názvy dnů v týdnu přешly do Polska z češtiny. Vznik s l o v a n s k é terminologie tý-

denní datuje do 8. století (datum christianizace Slovanů jižních); polská terminologie byla vytvořena před polovinou 11. století a patří tedy do doby "předpísemné" (str. 127). Toto příliš pozdní datování je však v rozporu se stanoviskem samotného autora, který spojuje recepci sedmidenního týdne a tedy i jeho názvosloví u Slovanů přímo s christianizací (str. 66-67, 127). Podle toho by byl dies a quo vzniku polské terminologie týdenní ve Velkopolsku rok 966 a v Malopolsku (Vislansku) konec 9. století.

Autor upozorňuje na různé způsoby datování v polských kancelářích biskupských. Ve Velkopolsku se užívalo důsledně komputace římské (podle kalend atd.), v níž týden nehrál žádnou úlohu. Naproti tomu v Malopolsku se označovaly dny souběžně podle kalendáře římského a podle církevních svátků; tato církevní komputace často udávala postavení dne v týdnu. Jako příklad takového podvojného datování z oblasti české uvádím datum umučení sv. Ludmily v Kristiánově legendě (4,48): septima sabbati die et sexta decima kalenda octobris prima viligia noctis.

Polští písaři měli pro označení dnů v týdnu k dispozici tři nomenklatury: dvě učené latinské - římskou planetární a církevní feriální - a jednu domácí polskou. Z uvedených dvou latinských mělo převahu názvosloví církevní. Označování dnů názvy planet bylo do 13. století výjimečné a rozmohlo se teprve v 15.-16. století vlivem humanismu. Písemné doklady domácí polské terminologie (např. wtorek, środa atd.) jsou sice častější až od 16. století, ale o dávné existenci těchto názvů svědčí zachovaná toponymie, která pojmenovala některá města, v nichž se v určitých dnech konaly trhy, názvem těchto dnů (např. Wtorek, Środa, Piątek, Sobota, Sobótka). To ukazuje na dávné rozšíření těchto domácích názvů mezi lidem.

Poslední kapitole věnoval autor otázce převážně jazykovědné: názvům týdne v hebrejštině, řečtině, latině, v jazycích románských, germánských, slovanských, baltských a v maďarštině. Přesvědčivě ukázal, že ve slovanském světě proběhl stejný proces jako v hebrejském, řeckém a římském jazyku. Název světečního dne v týdnu (sabbat, hebdomas, septimana, neděle) přibral sekundárně význam t ý d n e , tj. p o d v o j n ý význam. Ještě dále šel vývoj v ruštině, kde neděle je v ý l u č n ě názvem týdne, kdežto naše neděle (den) dostala název voskreseniye. Slované znali pro týden též název "sedmica", který se udržel v srbochorvatštině. Polský termín tydzień (tj. týž den) pochází z češtiny - stejně jako názvy dnů (str. 139).

Monografie J. Matuszewského o slovanském týdnu je dílem vynikajícím po stránce historické i filologické. Volbou tématu vyplnil autor palčivou mezeru v pomocných vědách historických (chronologii). Způsob zpracování svědčí o jeho důkladné přípravě, péli a originalitě myšle-

ní. Takovou knihu mohl napsat jen právní historik s velkými znalostmi kulturních dějin a s minořádnou erudicí jazykovou, která se projevila i v četných citacích rozsáhlé cizojazyčné literatury.

Hynek Bulín